

му просторі, добирати необхідну інформацію; володіють методикою застосування сучасних інноваційних технологій у навчально-виховному процесі. Очевидно, всього цього можна досягти завдяки постійній, самостійній роботі студентів (самовдосконалення), професійного розвитку.

Висновки. Педагог з інноваційним стилем педагогічної діяльності буде з легкістю сприймати нові ідеї, приймати принципові рішення в навчальному і виховному процесі, ніколи не боїтиметься відступати від стереотипів. Відповідно, уроки такого вчителя будуть змістовними, цікавими, відрізнятимуться неповторним стилем. Такий вчитель зможе навчити учнів швидко осмислювати одержані знання й самостійно здобувати інформацію, та зможе створити на заняттях творчу атмосферу, точно визначити пріоритетні цілі. Саме вчитель інноваційного стилю педагогічної діяльності потрібен нині для підготовки покоління.

БОРОЗИЦЕЦЬ И.М.

АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье говорится о том, что вхождение Украины в Европейское образовательное пространство сопровождается изменениями в педагогической теории и образовательной практике. Раскрываются основные понятия темы исследования. Поднимаются существенные вопросы подготовки учителя.

Ключевые слова: Европейское пространство, союз интеграция, подготовка учителя, непрерывное образование, инновационный стиль педагогической деятельности.

BOROZUNEC I.M.

THE ASPECTS OF PROFESSIONAL TEACHER TRAINING IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article says that the integration of Ukraine into the European educational environment is accompanied by changes in educational theory and educational practice. The basic concepts of the research topic are revealed. Significant issues of teacher training, namely the variable educational philosophy are raised.

Keywords: European environment, Union integration, teacher training, continuing education, innovative style of teaching activities

УДК 378.14+373.31

КАЗАНЖИ І.В.

м. Миколаїв, Україна

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті йдеться про значення компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців в умовах євроінтеграційних процесів; розкрито складові професійно-виховної компетенції учителів початкової школи.

Ключові слова: євроінтеграція, компетентнісний підхід, професійно-виховна компетентність, готовність до виховної роботи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Початок третього тисячоліття поставив перед освітою в Україні проблему інтеграції вищої школи в єдиний освітній і науковий європейський простір. Якісно тісні освітні зв'язки розглядаються в Європі як ефективний інструмент соціального та гуманітарного розвитку сучасної освіти, озброєної необхідними компетентностями і кваліфікаціями.

В реалізації вимог із запровадженням “європейського змісту” освіти та програми дій щодо положень Болонської декларації в систему вищої освіти і науки України пріоритетного значення набуває втілення у вітчизняній освітній процес вищих навчальних закладів (ВНЗ) інноваційних форм навчання, серед яких – компетентнісний підхід. Він є одним із концептуально важливих засобів управлін-

Література

1. Коломієць А.М. Інформаційна культура вчителя початкових класів: Монографія. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 379 с.
2. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / За заг. ред. акад. О.Г. Мороза. – К.: МАУП, 1994. – С. 70–72.
3. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: Монографія. – К.: Вища шк., 1997. – С. 27–31.
4. Ткаченко О.М. Підтримка навчального процесу засобами інформаційних технологій та комунікацій // Європейські орієнтири освіти України в умовах глобалізації (матеріали наук.-практ. конф., м. Біла Церква, 4–6 червня 2004 р.). – Біла Церква, 2004. – С. 125–130.
5. Шапран О.І. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів. : Дис... д-ра наук: 13.00.04 – 2009.
6. Кюндель Л. Міжнародне співробітництво Німеччини в галузі освіти / За матеріалами: Освіта.ua / Ссылка: http://osvita.ua/vnz/high_school/1062 – 2007 р. (114К6).

ня якістю підготовки спеціалістів в Україні та світі.

Компетентнісний підхід – це спроба привести вищу освіту у відповідність з потребами ринку праці, запитами особистості й суспільства. Компетенції закладаються в освітній процес вищої школи технологіями, змістом, стилем життя навчального закладу, взаємодією між викладачем та студентом. Тому і підготовка спеціалістів у вищій школі України повинна визначатися саме якістю державних освітніх стандартів, навчальних планів і програм, моделей випускників, а також ступенем кваліфікації викладацького складу, рівнем навченості студентів, станом виховної роботи і матеріально-технічної бази та соціально-побутових умов студентів і викладачів.

Аналіз досліджень за проблемою. Аналіз літератури (Абдуліної О.О., Алексєєвої О.З., Арутюнової Г.О., Жукуєвої К.А., Іваної Е.Г., Канапацької О.Я., Кіт Г.Г., Нечаєвої Л.В., Нью Р.Л., Палагіної Є.С., Порохової І.С., Сагарди В.В., Шутяка В.Т. та ін.) дозволяє визначити підготовку вчителя як систему змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, що спрямовані на формування особистості майбутнього педагога на основі компетентнісного підходу.

Виховна діяльність учителя була предметом дослідження багатьох сучасних педагогів і психологів. В одних працях увага дослідників акцентується на змісті, формах і методах роботи. Цей підхід у розв'язанні проблеми реалізується в кількох напрямках: методології і методах дослідження проблеми (Григор'єва О.О., Кузьміна М.В.), вивченні компонентів виховної діяльності і вмінь, які входять в неї (Єльманова В.К., Засобіна Г.О., Кисельгоф С.І., Метельський Г.І., Соколова Л.Г. та ін.), розв'язанні завдань у галузі виховання (Акімова А.А.). В інших працях об'єктом дослідження став процес формування професійних якостей вчителя як вихователя (Гоноболін Ф.М., Сластьонін В.О., Щербаківа О.І.).

Різні підходи до дослідження виховної діяльності вчителя зумовили і різні результати. Так, одна група вчених (Воробей В.І., Красовський П.Д., Крисюк С.В., Макарова Л.І., Нагорна Г.О., Позднєєва Т.В. та ін.) описує як результат дослідження знання, вміння і навички, що притаманні педагогу як вихователю; інші вчені (Антипова Є.І., Бодаков О.В., Гей М.І., Іванова Е.Г., Курлянд З.Н., Нью Р.Л., Половникова Н.А., Семиченко В.А. та ін.) вбачають результат у сукупності професійних особистісних якостей, що забезпечують результативність педагогічної діяльності. Процес професійного становлення студентів у педагогічному вищому закладі стає можливим лише за наявності певного мінімуму умов як об'єктивного, так і суб'єктивного порядку.

Визначення готовності до професійної діяльності дає Л.В.Григоренко. За словами авто-

ра, професійна готовність – це “сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують результативність роботи шкільного вчителя” [3, с.41]. Однак автором не визначено, які саме якості, знання, вміння, навички, що входять до структури готовності, не виділено ставлення до педагогічної діяльності.

Заслуговує на увагу дослідження А.Ф. Ліненко [11], у якому простежено історію поняття “готовності”, дано глибокий аналіз сучасних досліджень з означеної проблеми. Готовність розглядається як цілісне утворення, що характеризує емотивно-когнітивну і волюву змобілізованість суб'єкта в момент його включення в діяльність певної спрямованості.

Автор вказує на етапність у формуванні готовності майбутніх учителів до професійної діяльності: I – довузівська підготовка (педагогічні класи, профорієнтаційна робота у школі); II – основний етап, навчання у вищому навчальному закладі; III – професійна адаптація випускників педагогічних навчальних закладів.

У низці досліджень (Богданова І.М., Заремба Л.В., Козак М.В., Мороз О.Г. та ін.) запропоновано розглядати структуру професійно-педагогічної готовності майбутніх фахівців як цілісне утворення особистості, що включає три компоненти: мотиваційний, оцінний, операційний.

М.В. Козак характеризує професійно-педагогічну готовність учителя як інтегративну якість особистості педагога, що включає змістовий, мотиваційний і процесуальний компоненти, які проявляються і реалізуються в цілісній системі педагогічної взаємодії вчителя і учнів [6].

Виклад основного матеріалу дослідження. Психічна регуляція виховної діяльності вчителя – це складний акт, який припускає наявність не тільки визначених професійних знань, умінь, а й сформованості в майбутнього спеціаліста комплексу якостей і властивостей особистості, що відповідають вимогам педагогічної професії. Як бачимо, реальніше виокремлюється потреба в підході, за яким предметом дослідження виступає виховна діяльність учителя як цілісне явище, а не окремі її аспекти.

Професійне становлення вчителя-вихователя в динаміці розглядається в педагогічній літературі на таких рівнях: інтуїтивному, репродуктивному, репродуктивно-творчому, творчо-репродуктивному, творчому (Сластьонін В.О.). В основі кожного рівня лежить відповідний рівень готовності випускника вищого педагогічного закладу до виконання своїх виховних функцій.

Як свідчить аналіз проведених досліджень, вивчення виховної діяльності вчителя початкових класів здебільшого проводиться з функціональних позицій. Це знаходить вираження і у трактуванні суті виховної діяльності. Системний аналіз передбачає, що вихов-

на діяльність розглядається як цілісний об'єкт дослідження, причому головна увага приділяється не окремим її елементам, а тим взаємозв'язкам, які конструюють систему діяльності, є її суттєвими характеристиками [7, с. 7].

Питання цілісності підготовки вчителя підіймає у своєму дослідженні З.Н. Курлянд [10]. Цілісність підготовки вчителя передбачає таку організацію навчально-виховного процесу, при якій стимулюється активний стан усіх структурних компонентів особистості майбутнього вчителя у їх єдності. Це стає можливим, якщо навчально-виховний процес, спрямований на підготовку майбутніх учителів, включає студентів у різноманітні види діяльності, які допомагають засвоїти не лише необхідні знання зі спецпредметів, а й розвивають педагогічні здібності і вміння, творчий потенціал, формують навички управління своїми психічними станами.

Готовність до педагогічної діяльності в загальних рисах характеризує і готовність до виховної позакласної та позашкільної роботи, яка, однак, має і свої особливості, зумовлені специфікою виховної роботи.

Аналіз літератури з проблеми професійно-педагогічної підготовки дозволив встановити взаємозв'язок виховної діяльності вчителя початкових класів з процесом його підготовки та станом готовності до її здійснення. Він виявляється в наступності та взаємозумовленості функцій цих педагогічних систем (підготовка виступає засобом формування готовності до діяльності, готовність є результатом і показником якості підготовки і реалізується та перевіряється у діяльності; діяльність виступає метою підготовки і водночас виконує функції її регулювання й корекції), а також у відповідності їх структурних компонентів.

Н.В. Кузьміна виділяє п'ять таких структурних компонентів системи педагогічної діяльності: суб'єкт і об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання і виховання та засоби педагогічної комунікації. Вони пов'язані між собою прямими й оберненими зв'язками. А до функціональних компонентів означеної системи Н.В. Кузьміна відносить: гностичний, проєктувальний, конструктивний, комунікативний і організаторський [9, с. 5].

Розвиваючи погляди Н.В.Кузьміної і враховуючи кільцеву структуру діяльності, О.А. Дубасенюк виділяє такі компоненти (етапи) виховної діяльності: 1) діагностичний; 2) проєктувально-цільовий; 3) організаційний; 4) стимулюючо-спонукальний; 5) контролюючо-оцінний [10, с. 91].

Своєрідний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної діяльності представлено в дослідженні О.І. Кіліченко. Так, автор зазначає, що підготовка до виховної діяльності, до педагогічної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку повинна

відбуватися за діагностичним, операційним і транспозиційним аспектами. Діагностичний аспект дає змогу визначити наявний стан підготовки до виховної діяльності, операційний аспект – це розроблена система підготовки студентів до виховної діяльності з учнями молодшого шкільного віку. Транспозиційний аспект передбачає застосування студентами набутих у ВНЗі знань, навичок і вмінь з організації педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі початкової школи під час практики і подальшій професійній діяльності [5].

Отже, професіоналізм виховної діяльності педагога – інтегральна властивість, що водночас означає і процес, і результат творчої діяльності, концентрований показник особистісно-діяльнісної сутності вихователя, зумовлений мірою реалізації його моральної зрілості, відповідальності, професійного обов'язку.

Визначаючи зміст готовності до виховної діяльності, багато дослідників акцентують увагу на освіті як її важливому показнику. Однак успіхи професійної діяльності не визначаються тільки освіченістю фахівця. Молодий педагог може добре володіти фактичним матеріалом, володіти методикою викладання, але у професійно-етичному плані може бути не готовий до роботи з дітьми. Тому професійна підготовка у вищому педагогічному навчальному закладі повинна обов'язково включати в себе формування професійно-етичного потенціалу вчителя, його вміння у виховній роботі враховувати морально-психологічний бік справи, використовувати свій професіоналізм, моральну бездоганність.

Як свідчить практика, труднощі професійного становлення студентів пов'язані з осмисленням навчально-виховних проблем, що виникають внаслідок пошуку адекватних форм і методів педагогічного впливу, обґрунтованого педагогічного рішення. Для успішного виконання професійних функцій учителю необхідні високий рівень теоретичних знань, творче професійне мислення і ґрунтовний багаж загальної культури.

Л.В. Кондрашова підкреслює, що навчання і виховання в педагогічному вищому навчальному закладі необхідно організувати таким чином, щоб студенти відчували такі самі емоції і почуття, які виникають у педагогів у їхній професійній діяльності, набувати професійно-емоційного досвіду [7, с. 21]. Дуже часто професійно грамотно підготовлений захід, бесіда, свято не дають очікуваного результату саме через невміння управляти своїми емоційними можливостями, керувати настроєм, душевним станом, мобілізувати свою волю, творчі сили. Нерідко не тільки початківці, а й досвідчені педагоги страждають від своєї емоційної непередготовленості. Головним недоліком своєї професійної підготовки молоді вчителі вважають невміння керувати своїм психічним станом. Причина такого становища в тому, що розвиток емоцій і

система керування ними не стали ще складовою частиною професійної підготовки студентів у педагогічному вищому навчальному закладі.

Готовність до виховної роботи включає як обов'язковий компонент потреби фахівця у професійному самовдосконаленні. Посправжньому освічений вихователь – це той, хто відчуває потребу постійно поповнювати свої знання, розвивати свої розумові здібності, вміє всебічно користуватися своїми інтелектуальними і творчими можливостями, професійними навичками.

Професійно-педагогічна компетентність у сфері виховання визначається вмінням педагога особливим чином структурувати наукові і практичні знання для ефективного розв'язання виховних завдань. Особистісні знання в такому разі є результатом розвинених здібностей і спрямованості, що впливають на сприйняття педагогічних явищ, ситуацій, а також на способи їх перетворення з наукових позицій.

Професійно-педагогічна компетентність, що є показником підструктури професіоналізму особистості педагога-вихователя, – складне утворення. До її основних елементів О.А. Дубасенюк відносить: 1) компетентність у галузі теорії і методики виховного процесу, зокрема його цілей, завдань, принципів, закономірностей, змісту, засобів, форм, методів, прийомів; 2) компетентність у галузі фахових предметів і знання того, як зробити процес навчання, зміст предмета провідним засобом виховання учнів; 3) соціально-психологічна компетентність у галузі процесів спілкування; 4) диференціально-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямованості учнівської молоді; 5) аутопсихологічна компетентність у сфері достоїнств і недоліків власної діяльності і особистості. Зріла, сформована особистість педагога-вихователя – професійна необхідність, що зумовлена процесом пошуку способів формування особистості вихованця [10, с. 95].

Поняття “професійно-педагогічна компетентність” вперше було введено в науковий обіг Н.В. Кузьміною [9, с. 119]. Автор таким чином визначає професійно-педагогічну компетентність (педагога за фахом) – це “сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань” [9, с. 90].

Під виховною педагогічною компетентністю ми розуміємо єдність теоретичної, практичної, особистісної готовності майбутніх педагогів до здійснення виховної діяльності з молодшими школярами.

Готовність учителя початкових класів до позаурочної виховної роботи – це складне інтегроване поняття, що передбачає єдність теоретичної, практичної і морально-етичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до здійснення всіх видів виховної дія-

льності з учнями в позанавчальний час, устанавлення творчих зв'язків із різноманітними позашкільними закладами у справі виховання молодших школярів.

Кінцевим результатом готовності студентів до позаурочної виховної роботи, на наш погляд, є професійно-виховна компетентність, яка обіймає такі чинники (види компетенцій): когнітивно-виховна (у галузі теорії і методики виховного процесу, в галузі фахових предметів); конструктивно-виховна (в галузі процесів прогнозування, планування); регулятивно-оцінна компетенція (самооцінка своєї підготовленості, рівня вихованості, визначення шляхів професійного самовдосконалення).

На підставі означених чинників професійно-виховної компетентності вчителя початкових класів нами були визначені критерії і показники готовності майбутнього вчителя молодших класів до виховної роботи в позаурочний час.

Отже, професійно-виховна компетентність, готовність майбутніх учителів до здійснення позаурочної виховної роботи із молодшими школярами обіймає такі критерії, як когнітивно-виховну (вміння визначати напрями позаурочної виховної роботи, вміння добирати форми і методи позаурочної виховної роботи, вміння добирати адекватні методики позаурочної виховної роботи), конструктивно-виховну (вміння планувати позаурочну виховну роботу і складати сценарії, вміння аналізувати результати здійсненої позаурочної виховної роботи), регулятивно-оцінну (вміння адекватно оцінювати свою виховну компетентність, контролювати і критично аналізувати результати виховної роботи, визначати шляхи професійного самовдосконалення, самовиховання) компетенції.

За висновком Г.В.Троцько, зараз існує чимало концепцій підготовки студентів педагогічних навчальних закладів до виховної роботи у школі. Це концепції: комплексного підходу; професійно-діяльнісного, інтенсифікації навчально-виховного процесу на основі цільового підходу, цілісності, цілісного “бачення” педагогічного процесу, виховання особистісної культури вчителя, формування педагогічної майстерності через спеціальні вправи в контрольованих умовах, професіоналізації поза аудиторної роботи з педагогіки [12, с. 91].

Підготовка майбутніх учителів до виховної діяльності через застосування інтеракційних методик висвітлюється в дисертаційному дослідженні М.О. Коця. Використання інтеракційних методик дозволяє змінювати ставлення майбутніх учителів до оволодіння психологічними знаннями взагалі, підвищує рівень позитивної мотивації до використання активних психологічних методів у практичній діяльності, формує стійкий інтерес до професійного спілкування зі своїми вихованцями [8].

Інтеграційний підхід до загально педагогічної підготовки вихователів охарактеризовано в науковому дослідженні К.І. Волинець [1]. Авторка пропонує систему принципів відповідно до ієрархічно побудованої системи цілей (стратегічних, етапних, оперативних), структуру циклу виховання поділяє на такі етапи: 1) увідно-мотиваційний етап – спільна пізнавальна діяльність в умовах колективу з метою забезпечення мотиваційної виховної діяльності дітей; 2) етап забезпечення вихованців новою інформацією.

На думку вчених, що досліджують питання теорії і методології професійної підготовки, пріоритетною формою розвитку системи освіти повинно стати створення інтегративних курсів, що віддзеркалюють динамізм сучасної наукової парадигми, багатогранність її внутрішніх взаємозв'язків. Сьогодні у структуруванні знань повинен використовуватися принципово інший підхід, а саме – філософська інтеграція різномірних галузей знань і окремих теоретичних систем, точок зору на природу людини, суспільство (Гончаренко С.У., Мальований Ю.І.) [2].

Висновки. Отже, в умовах значно зміненого соціально-політичного та екологічного середовища до майбутнього вчителя висуваються більш широкі вимоги. Це не тільки володіння обсягом загальнонаукових і спеціальних знань, який постійно збільшується, але й моральна чистота, вимоглива доброта, душевна щирість, любов до дітей. Усе це має професійний статус. Успіх реалізації усіх ланок педагогічної підготовки студентів визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації і сучасних педагогічних технологій. Розробляючи і впроваджуючи нові технології у навчальний процес педагогічного університету, слід подбати про те, щоб змінити ставлення студентів до педагогічної роботи, стимулювати позитивну мотивацію і прагнення займатися позаурочною виховною роботою з повною віддачею сил і творчості, забезпечити ситуацію успіху для кожного студента.

КАЗАНЖИ И.В.

КОМПЕТЕНТНОСНЫЙ ПОДХОД В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ К ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

В статье раскрывается значение компетентного подхода в подготовке будущих специалистов в условиях евроинтеграционных процессов; раскрыты составляющие профессионально-воспитательной компетентности учителей начальной школы.

Ключевые слова: евроинтеграция, компетентный подход, профессионально-воспитательная компетентность, готовность к воспитательной работе.

KAZANZHI I.V.

THE COMPETENT APPROACH IN THE TEACHER TRAINING TO THE EDUCATIONAL WORK UNDER THE CONDITIONS OF EURO INTEGRATION

The article is devoted to the meaning of a competent approach in the future specialists' training under the conditions of Euro Integration process; the components of school teachers' professional educative competence are described here.

Key words: Euro Integration, competent approach, educative competence, readiness to the educational work.

Література

1. Волинець К.І. Інтеграція змісту загально педагогічної підготовки майбутніх вихователів у педагогічних училищах і коледжах України : дис... канд. пед. наук : 13/00/04 / К.І. Волинець –К., 1997
2. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Інтегроване навчання: За і проти / С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований // Освіта. –1994. – 16 лютого. – С. 2–3
3. Григоренко Л.В. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности в процессе самостоятельной работы : дис... кандидата. пед. наук : 13.00. Л.В. Григоренко – Кривой Рог. –1991. – 162 с.
4. Дубасенюк О.А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога / О.А. Дубасенюк // Педагогіка і психологія. – 1999. –№ 4. – С. 91.
5. Кіліченко О.І. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О.І. Кіліченко. – К., 1997. – 21 с.
6. Козак М.В. Формирование у будущих учителей готовности к пониманию и учету особенностей эмоциональных состояний младших школьников :дис... канд. пед. наук :13.00.04 / М.В. Козак. – К., 1995. – 178 с.
7. Кондрашова Л.В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л.В. Кондрашова. – К.: Вища школа, 1987. – 312 с.
8. Коць М.О. Майбутній учитель: готовність до професійного спілкування / М.О. Коць // Навч. посіб. для студ. пед., псих. спец. Вищих закладів освіти. – Луцьк: Вежа, 1999. – 164 с.
9. Кузьміна Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьміна. – М.: Высшая школа, 1990. –119 с.
10. Курлянд З.Н. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / З.Н. Курлянд. – Одесса, 1992. – 193 с.
11. Линенко А.Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности. – дисс... доктора. пед. наук : 13.00.04 / А.Ф. Линенко. – К., 1996. –412 с.
12. Троцько Г.В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі / Г.В. Троцько. – Харків, 1995. –184 с.